

Torah from Around the World

*Het is niet aan jou om het werk te volbrengen,
maar ook niet om je eraan te onttrekken.*

Pirké Avot 1:17

Sjabbat 24 december 2022/ 30 Kislev 5783, Sjabbat Chanoeka, Mikeets, Beresjiet /Genesis

41:1 - 44:17

Tanach blz. 84 - 94

2de Sefer: Beresjiet 1:14 - 19

Tanach 1214 - 1217

Haftara: Zecharja 2:14 - 4:7

Tanach blz. 1214 - 1217

Vertaler: Frits Pront

Commentaar: **Jan Uhrbach** is hoofd van het Block/Kolker centrum voor spirituele wetenschappen.

Oorspronkelijke Engelse tekst: <https://www.itsa.edu/torah/strangers-to-ourselves/>

Vreemden voor onszelf

Het verhaal van Joseef bevat een opvallend aantal contraniemen - woorden die afwisselend tegengestelde betekenissen overbrengen. Waarom?

Contraniemen zijn een natuurlijke taalkundige uitdrukking van de nadruk die de Tora legt op het "en/en" perspectief en dat essentieel is voor het begrijpen van diepere waarheden, andere mensen en onszelf. Het portretteren van Joseef is een uitstekend voorbeeld:

Is Joseef een held die iedereen redt van de hongersnood? Of is hij een autoritaire alleskunner die, verleid door de nabijheid van macht en rijkdom, de weg vrijmaakt voor onderdrukking, door het verstevigen van zijn controle over land, rijkdom en bevolking onder Farao?

Zijn zijn machinaties met zijn broer een test voor hun spijt en boetedoening, en is daarbij ingecalculiseerd dat ze leiden tot verzoening? Of gebruikt hij zijn positie om wraak te nemen en op wrede wijze een spelletje te spelen met de angst van zijn broers en vader?

Is hij oprecht vroom of misbruikt hij zijn charismatische gaven voor zijn ego en roept hij God aan om zijn positie te consolideren of alleen om nederig over te komen en onbaatzuchtig?

Oefent hij werkelijk macht uit of heeft hij die uit handen gegeven - waardoor hij de hoogste in rang onder de slaven van Farao is geworden, en daarmee ook tot slaaf van zijn emotionele behoeftes?

Het antwoord in al deze gevallen is "ja." Maar het is moeilijk om zulke tegengestelde meningen te hebben over een persoon. Dus afhankelijk van hoe wij Joseef in het verleden hebben "gelezen" en van wat wij verwachten van onze bijbelse voorouders (willen wij ze bewonderen of evenaren? willen wij ze bekritisieren?), waarderen wij waarschijnlijk enkele aspecten van het verhaal, terwijl wij andere details buiten beschouwing laten of zelfs niet opmerken. Zoals met mensen die wij dagelijks ontmoeten, hebben wij de neiging door afwezigheid van significante inspanning en voortdurend onderzoek, voor onszelf een kunstmatig vlot verhaal te construeren van wie Joseef is, terwijl dit verhaal bestaat uit slechts een deel van de werkelijkheid.

Deze neiging helpt de opvallendste contraniem in het verhaal te verklaren, de wortel noen-kaf-resj die wordt gebruikt - binnen een enkele pasoek - en daar zowel "herkenbaar" als "onherkenbaar" betekent: Zodra Joseef zijn broers zag herkende hij ze (*vajakiriem*); maar hij deed alsof zij vreemden (*vajitnakeer*) voor hem waren. (Beresjiet 42:7).

De benaming refereert natuurlijk aan actuele identificatie, maar veronderstelt veel meer. Ik 'herken' iemand als ik diegene zonder meer als een onafhankelijke Ander zie en daarbij erken en accepteer wat wij met elkaar delen en ook hoezeer wij verschillen. Om 'niet herkend te worden' staat gelijk aan over het hoofd gezien worden of niet volgens de werkelijkheid - eerder als een onvolledig dan als een volledig zelf, of als een projectie van degene die jou ziet.

Het probleem van het herkennen van een Ander is dus verknoopt met het probleem van het herkennen van jezelf. Als ik niet mijn eigen vooroordelen, vooringenomenheden, onbewuste verhalen, agenda's enz. herken, hoe kan ik dan weten of ik echt iemand anders zie?

"Joseef herkende (vajaker) zijn broers wel, maar zij herkenden hem niet (lo hikiroehoe)" (Beresjiet 42:8).

De Midrasj legt uit dat Joseef zijn broers kon herkennen omdat toen hij ze verliet zij al volledige volwassenen en bebaard waren. Hij was echter nog een jongeling en de grotere verandering in zijn uiterlijk maakte hem nu onherkenbaar (*Beresjiet Rabbah 91:7*).

Maar in een (eigentijdse!) studie die blijk geeft van een verbluffend inzicht wordt dit verworpen door de Or Hachajiem (Chaim Ibn Attar, 18de eeuw Marokko). Hij verklaart dat, doorgaans, als bij een persoon het *ik ken je* begint te dagen, de Ander dat ook onbewust aanvoelt en begint dieper na te denken, met als uitkomst dat hij zich ook realiseert, *o ja, ik ken deze persoon*.

Maar de Tora laat ons speciaal weten dat dit niet gebeurde. Waarom? Omdat bij het zien van hun broer in zo'n hoge positie, aldus de Or Hachajiem, zij al hadden besloten hoe zij hem tegemoet zouden treden en hadden ze "deze gedachte uit hun bewustzijn verdrongen". Met andere woorden, omdat het operationele verhaal van de broers gaat over Joseef in een vernederde, machteloze staat, echt op de bodem van een kuil, zoals ze hem de laatste keer hadden gezien, waren zij niet in staat of onwillig hem te herkennen op deze hoge positie.

Deze lezing komt opmerkelijk dicht bij wat cognitieve wetenschappers een 'cognitief vooroordeel' noemen - de menselijke eigenschap om alleen dat waar te nemen en alleen geloof te hechten aan datgene wat overeenkomt met bestaande beelden en wel in die mate dat onze gezichtspunten over het Zelf en de Ander tenderen elkaar te versterken. Het cognitieve vooroordeel belette dat zij hem herkenden. Maar Joseef "maakte zichzelf tot een vreemde" (een alternatieve vertaling van *vajitnakeer*) - een goede beschrijving van de doelbewuste inspanning die nodig is om verder te kijken dan wat wij al geloven - en op die manier kon hij ze herkennen.

Nu kunnen wij de diepere betekenis begrijpen van het hebben van hetzelfde woord dat zowel "herkennen" als "onherkenbaar" betekent. Een eenvoudig onvermogen om een fysieke identificatie te verwezenlijken zou het resultaat kunnen zijn van te *weinig* bekendheid. Maar diepgaander mislukkingen van herkenning zijn vaak een probleem van te *veel* bekendheid: we falen in het werkelijk zien van iemand omdat wij denken al te weten wie diegene is. Herkenning is dus afhankelijk van een soort vervreemding die de weg opent voor een beetje bevreemding ten opzichte van hoe wij over en wat wij van iemand denken en op die manier vreemden voor onszelf worden.

Het is geen toeval dat dit inzicht bijzondere aandacht krijgt precies op dit punt in het verhaal, waar het zich beweegt in de richting van de dramatische verzoening van broers die elkaar haatten en pijn deden.

Uit onze bekende innerlijke panorama's te stappen en een vreemd land van nieuwe gedachten binnengaan - een beetje een vreemde voor onszelf worden - vereist inspanning en moed. Maar het is essentieel om haat achter je te laten, om vergeving te zoeken en te verschaffen, om de Ander, onszelf en de wereld echt te zien en te begrijpen.